

УДК 81'2:811.133.1

В.О. ПАУЛЬС,
*аспірант кафедри романської філології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ІМАНЕНТНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена висвітленню проблеми вивчення іманентного заперечення у французькій мові. Визначено сутність цього поняття з точки зору дихотомії мова – мовлення. Заперечна частка *ne*, сама по собі, є лише носієм ідеї заперечення, тоді як разом з постпредикативною заперечною часткою (*pas/plus/jamais* й іншими) вона утворює повне або трансцендентне заперечення. Відмінність іманентного і трансцендентного заперечень подано в аспекті положення теорії ментального кінетизму Г. Гійома.

Ключові слова: іманентне заперечення, трансцендентне заперечення, дихотомія мова – мовлення, теорія ментального кінетизму.

Відмітною рисою заперечення у французькій мові вважається його двокомпонентність. Ця характеристика означає наявність заперечної частки (*ne*) і підсилювача заперечення (*pas/rien/jamais/personne/nul/etc*) або форклюдзіфа (*forclusif*), як його визначив К. Тесн'єр, що займає постпредикативну позицію у реченні.

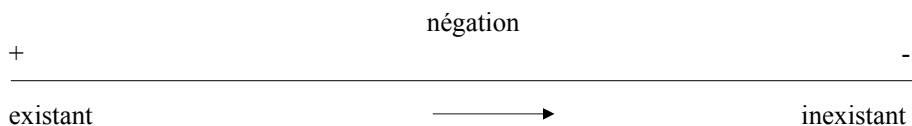
Поняття повного предикативного заперечення вперше було розглянуто Ж. Дамуретом та Е. Пішоном. Граматисти описали обидва компоненти таким чином: перший елемент, виражений морфемою *ne*, показує лише початок ідеї заперечення; другий, що може бути представлений різними морфемами (*pas/point/guère/etc*), є форклюдзіфом, тобто він показує завершення процесу заперечення та робить його безповоротним [1, с. 7]. Пізніше К. Тесн'єр запропонував пояснити таке подвійне маркування (лінгвіст називає це явище *double détente*) заперечення кінетичною зміною форми та змісту негації [там само].

Однак досі викликають інтерес заперечні конструкції саме з одиничною часткою *ne*, а особливо її значення в окремих синтаксичних конструкціях, які є в мові та імплементуються в мовленні. Тоді як ряд авторів характеризують такий вид заперечення поза дихотомією мова – мовлення, а це не відповідає лінгвістичній реальності. Цим пояснюється актуальність теми статті та окреслюється мета роботи.

Г. Гійом звертає увагу, що заперечення – це семантичний процес, який постійно перебуває у русі [2, с. 135]. Якщо розвиток негативної ідеї припиняється і, відповідно, процес залишається незавершеним, то в такому випадку мова йде про неповне заперечення, сформоване тільки (!) часткою *ne*. Таким чином, *ne* становить опозицію запереченню, представленому обома заперечними компонентами (*ne* та *pas/plus/jamais/rien/personne*). У тлумаченні природи та функцій *ne* у французькій мові між науковцями є явні розбіжності. Так, наприклад, Л. Кледа та Ж. Вандрієс сприймають *ne* як окремий самостійний лінгвістичний знак, а не як частину фракційного знака складної предикативної негації [3; 4]. Окрім цього, в певних розвідках відзначається розуміння *ne* ... *pas* як об'єктивного заперечення ([5, с. 286]), а отже, логічним є припущення, що *ne* – суб'єктивне, бо *ne* залежить від інтенції мовця, яку виражає змістове дієслово-присудок. За допомогою цієї частки мовець показує своє істинне ставлення до змісту повідомлення.

Семантичний процес формування заперечення можна обмежити двома кінцевими станами, а саме: існуючим (existant) та неіснуючим (inexistant). Заперечення розвивається та рухається (цей процес Г. Гійом назвав кінетизмом) в напрямі до останнього зазначеного поняття [6, с. 281]. В термінологічному словнику, складеному учнями Г. Гійома, пропонується таке роз'яснення: «Дискурс обирає, залежно від мети моменту мовлення, між двома станами розвитку ідеї заперечення. Заперечення, що обмежується часткою *ne*, не більше не менше, буде використане під час негативного руху і матиме лише певні натяки елементів заперечення. Тоді як заперечення, що супроводжується часткою *pas*, навпаки, належатиме негативним рухам, що в кінці приведуть до завершення дії» [7, с. 282].

Це можна представити таким схематичним зображенням:

Наведена схема дає можливість прослідкувати рух думки як явища нематеріального, а абстрактного. При розгляді цієї схеми, залишається незрозумілим: у якому стані перебуває заперечення, коли воно вже розпочало рух, але ще не досягло свого фінального стану, рівня повної сформованості. Якщо під станом неіснуючого Г. Гійом має на увазі повне, так зване, ідеальне ([7, с. 281]) заперечення, негативну констатацію, яка не піддається множинним тлумаченням, то до цього моменту заперечення залишається у процесі, незавершеним. Заперечення, що ще не стало повним, є внутрішнім, тобто воно ще перебуває всередині явища. Лінгвіст дає опис цього стану заперечення та пропонує визначення «іманентне» (*négation immanente*) [там само]:

Je ne crains pas le bonheur terrestre [...]. Mais je le veux durable et propre (Troyat, LE, с. 64).
J'avais peur que vous ne visiez trop haut! (Troyat, LE, с. 65).

Наведені висловлення стосуються однієї комунікативної ситуації. В першому висловленні молода дівчина впевнено говорить про те, чого вона насправді бажає. Повне (трансцендентне) заперечення дієслова, що висловлює побоювання, робить неможливим подальші сумніви стосовно думки, яка розкривається в наступному реченні. Заперечення пройшло шлях розвитку та формування і досягло фінальної точки завершення.

У головній частині другого висловлення герої робить акцент на своєму занепокоєнні за дівчину. Йому здається, що вона надто багато очікують від життя. Автор вдається до використання заперечної частки *ne*, але вона не виражає негативну ідею. Іманентне *ne* інтенсифікує експресію повідомлення.

Наприклад таке висловлення:

Il n'ose le faire.

Лише знаючи про можливі варіації розуміння семантики дієслова-присудка, якому передує *ne*, можна припустити, що мовець не відмовляється щось робити, але в нього є конкретні причини бути невпевненим у правильності власних дій. Він вагається, але неможливо стверджувати, що в майбутньому він не змінить власного наміру.

Je n'ose pas le faire.

Використання частки *pas* надає висловленню категоричності. У цьому випадку інтенція мовця експліцитно виражена, вона прогнозує, що він ніколи не наважиться на конкретний вчинок.

Незавершеність негативної ідеї, на думку Г. Гійома, може бути незначною, або, навпаки, значною. Значна незавершеність використовується в дискурсі дуже часто. Під цим поняттям розуміють експлетивне заперечення (*négation explétive*, далі ЕЗ), виражене часткою *ne* ([8, с. 205]). Ця частка не висловлює афективно негативну ідею, однак, надає висловленню негативної ознаки, не змінюючи стверджувальну форму дієслова:

Je crains qu'il ne vienne.

Семантичне значення дієслова у головній частині дозволяє припустити, що, можливо, дія, виражена у підрядній частині, матиме не негативне навантаження, а позитивне, тобто мовець боїться саме здійснення дії. Це припущення підтверджується використан-

ням тим, хто говорить, лише першого компонента заперечення. Другий компонент повного заперечення відсутній не стільки через реалізацію цієї фрази у розмовному стилі (тоді можна було б говорити про опущення частки *pas*, що є типовим для міжособистісного спілкування), скільки з метою зробити дієслово «*craindre*» більш емоційно значущим. Отже, стає зрозумілим, що мовець хвилюється не через те, що його знайомий не прийде, а, навпаки, визнає, що прихід може дуже його засмутити. Якщо перефразувати речення, що було взято за основу, то воно матиме такі можливі аналоги:

Je désire sa non-venue.

Je crains sa venue.

У подібних конструкціях з експлетивним *ne* дієслово «*craindre*» спрямовує на сприймання другої частини речення не як негативу, а як позитиву [2, с. 137]. Звернемо увагу на те, що тільки в мовленні спостерігається така реалізація думки, що бере свій початок із мислення і потім переходить у мову, що слугує сполучною ланкою між двома межами. Цей тонкий, ледь помітний нюанс знаходить своє вираження у дискурсі, а отже, можна зробити висновок, що розглядати таке дискусійне явище, як експлітивне *ne*, слід починати з мовлення, і потім рухатися у зворотному напрямі до мислення, де ідея була зароджена. Іншими словами, лінгвістична реальність пізнається завдяки реконструюванню ментального шляху розвитку думки.

Використання експлетивного *ne* обумовлено лексико-граматичним контекстом, але водночас *ne* взагалі може бути відсутнім. Г. Гійом стверджує, що його наявність у висловленні є факультативною [2, с. 137]. Попри те що, його відсутність не впливає на загальне враження від висловлення, бо в основі ЕЗ лежить відмінність семантики дієслова-присудка в головній частині та використання суб'юнктива в підрядній, але воно вносить корективи у передавання змісту висловлення. Ці особливості допомагають відрізнити іманентне заперечення від трансцендентного.

У своїй праці Ж. Муане виокремлює три випадки, коли експлетивне *ne* змінює зміст цілого висловлення:

а) у реченнях із підрядною частиною, що виражає співвідношення дій у часі та яка поєднується з головним реченням словом-зв'язкою *avant que*:

Dépêche-toi de partir avant qu'il n'arrive – *Поспішай, щоб піти до його приходу.*

б) після дієслів-присудків «*craindre*» та «*empêcher*», поєднання яких із частковим запереченням приводить до протилежного розуміння наміру мовця:

Je crains qu'il n'ait manqué le train – *Я думаю, він не встиг на потяг.*

Il faut empêcher qu'il ne parle – *Треба завадити йому заговорити.*

в) у порівняльних конструкціях нерівності, введеними словом-зв'язкою *plus que* [8, с. 205]:

Il s'amuse plus qu'il ne travaille – *Він більше розважається ніж працює.*

У цьому висловленні *ne* у підрядній частині виконує більшою мірою семантичну функцію. Тобто категорично стверджувати, що він не працює не можна, оскільки це неповне заперечення, тим не менш, процес негачії розпочато. На зміст усього висловлення це вплинуло таким чином: він почав менше працювати, більше веселитися. У такого виду конструкціях *ne* вводить контраст між тим, що відбувалося до конкретного моменту та теперішнім станом речей.

Таким чином, протиставивши висловлення, в яких використані повне та часткове заперечення, підсумовуємо: іманентне заперечення, представлене негативною часткою *ne*, описує негативну ідею, що не виходить за межі предикату [7, с. 221]. У мовній системі іманентне *ne* вказує на рух думки у вигляді певної віртуальної семантизи, що позначає різні етапи негачії як прояв мовної значущості. Сформоване у мові та мовленні уявлення про ІЗ говорить про те, що його використання обумовлене особистісним ставленням мовця до об'єкта висловленої думки і лексико-граматичним контекстом.

Список використаних джерел

1. Calas F. Fiche de syntaxe sur la négation (Corneille, Nicomède, Acte 2, Scène 3, v. 691–727) / F. Calas, A.-M. Garagnon // *L'information grammaticale*. – Louvain: Éditions Peeters, 1998. – № 77. – P. 6–10.

2. Guillaume G. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1948–1949: grammaire particulière du français et grammaire générale (IV)* / G. Guillaume. – Québec: Les Presses de l'Université Laval – Klincksieck, 1973. – Série C. – 295 p.

3. Clédât L. La négation dite explétive / L. Clédât // Revue de philologie française et provençale. – Paris: Librairie Émile Bouillon, 1902. – XVI. – P. 84–100.
4. Vendryes J. Sur la négation abusive / J. Vendryes // Bulletin de la Société de linguistique de Paris. – Paris: Librairie Klincksieck, 1950. – t. 46-e. – P. 1–18.
5. Lenoble-Pinson M. Le français correct: guide pratique / M. Lenoble-Pinson. – Bruxelles: Éditions Duculot, 1998. – 390 p.
6. Реферовская Е. А. Философия лингвистики Гюстава Гийома: курс лекций по языкознанию / Е.А. Реферовская. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – Изд. 2-е. – 128 с.
7. Bonne A. Dictionnaire terminologique de la systématique du langue / A. Bonne, A. Joly. – P.: L'Harmattan, 1996. – 448 p.
8. Moignet G. Systématique de la langue française / G. Moignet. – P.: Éditions Klincksieck, 1981. – 344 p.
9. Troyat, LE. – Troyat H. Les Egletière. La faim des lionceaux / H. Troyat. – Paris: Flammarion, 1966. – 260 p.

References

1. Bonne, A., Joly, A. Terminological dictionary of the system of language. Paris, Harmattan Publ., 1996, 448 p. (In French).
2. Calas, F., Garagnon, A.-M. Syntax notes about the negation (Corneille, Nicomede, 2nd Act, 3d Scene, v. 691-727). Grammatical information. Leuven, Peeters Publ., 1998, no. 77, pp. 6-10. (In French).
3. Clédât, L. The negation named expletive. Journal of the French and Provençal philology. Paris, Library Emile Bouillon Publ., 1902, no. 16, pp. 84-100. (In French).
4. Lenoble-Pinson, M. The correct French language: practical guide. Brussels, Duculot Publ., 1998, 330 p. (In French).
5. Guillaume, G. Lessons of the linguistics of Gustave Guillaume 1948-1949: particular grammar of French et general grammar (IV). Quebec, The Press of Laval University, Klincksieck Publ., 1973, series C, 295 p. (In French).
6. Moignet, G. System of the French language. Paris, Klincksieck Publ., 1981, 344 p. (In French).
7. Реферовская, Е.А. *Filosofiya lingvistiki Gyustava Gijoma: kurs lekciy po yazykoznaniiyu* [Philosophy of the linguistics of Gustave Guillaume: course of the lectures on linguistics]. Moscow, LKI Publ., 2007, 2nd edit., 128 p. (In Russian).
8. Troyat, H. The Eygletiere Family. Paris, Flammarion Publ., 1966, 260 p. (In French).
9. Vendryes, J. About the improper negation. Bulletin of the linguistic society of Paris. Paris, Library Klincksieck Publ., 1950, vol. 46, pp. 1-18. (In French).

Статья посвящена описанию проблемы изучения имманентного отрицания во французском языке. Определена сущность этого понятия с точки зрения дихотомии язык – речь. Отрицательная частица *ne*, сама по себе, является всего лишь носителем идеи отрицания, тогда как совместно с постпредикативной отрицательной частицей (*pas/plus/jamais* и другими) она образует полное или трансцендентное отрицание. Отличие имманентного и трансцендентного отрицаний представлено в аспекте положения теории ментального кинетизма Г. Гийома.

Ключевые слова: имманентное отрицание, трансцендентное отрицание, дихотомия язык – речь, теория ментального кинетизма.

The article is devoted to the elucidation of the problem of studying of the immanent negation in the French language. The nature of the concept is defined in the limits of the principle of the dichotomy of language and speech. The negative particle *ne* by itself is exclusively a carrier of the idea of negation, while in a pair with the post predicate negative particle (*pas/plus/jamais/etc*) it forms a full or, in other words, the transcendental negation. The differentiation of the immanent and transcendental negations is presented in the aspect of the concept of the theory of the mental cinetisme of G. Guillaume.

Key words: immanent negation, transcendental negation, dichotomy of language and speech, thought, concept of the mental cinetisme.

Одержано 21.11.2016